

STRUČNÁ HISTORIE STÁTŮ

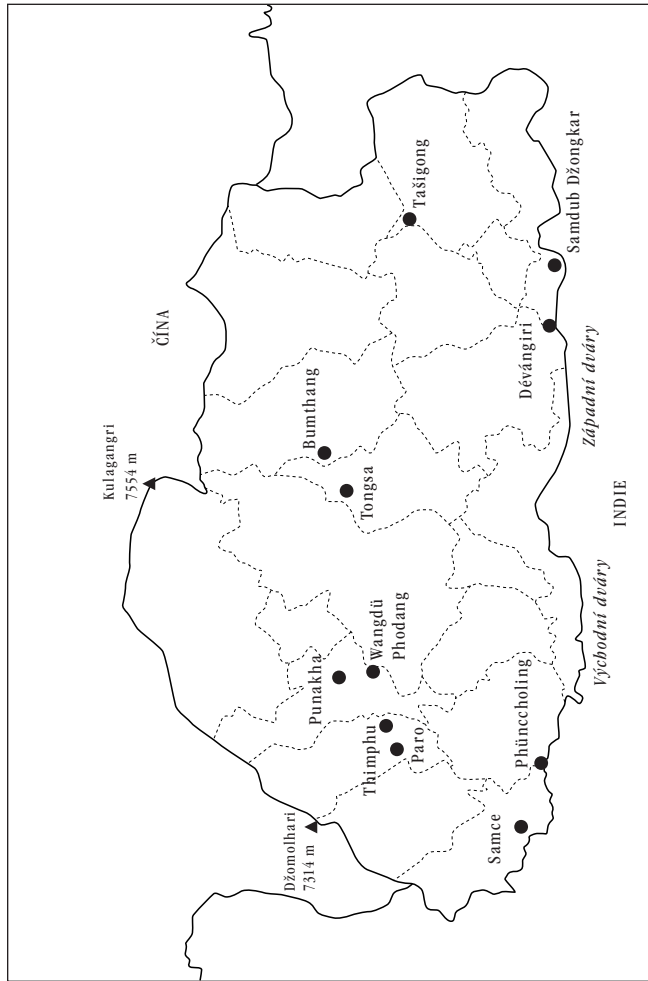
BHÚTÁN

*Stanislava
Vavroušková*

S T R U Č N Á   H I S T O R I E   S T Á T Ů

Bhútán

STANISLAVA VAVROUŠKOVÁ

NAKLADATELSTVÍ LIBRI, PRAHA 2009

© Stanislava Vavroušková, 2009

© Libri, 2009

ISBN 978-80-7277-421-0

Obsah

Země a lidé	8
Přírodní podmínky	8
Obyvatelstvo Bhútánu a jeho etnické složení	13
Počítání času	15
Dějiny Bhútánu před vznikem dědičné monarchie	17
Nejstarší období – prehistorické osídlení (cca 500 před n. l. –700 n. l.)	17
Rozšíření buddhismu – legendy a pověsti	19
Bhútán pod tibetským vlivem	20
Vznik a vývoj bhútánského státu	24
Zrod bhútánské státnosti a vláda Ngawanga Namgjala	24
Návštěva portugalských misionářů	26
Dzongy a správa země	29
Vláda regentů	32
Zahraniční kontakty a válka s Kóčbihárem (1772–1774)	34
Pronikání Britů do Bhútánu a Tibetu	36
Občanské války v Bhútánu	39
Černý regent Džigme Namgjal	42
Edenova mise a anglo-bhútánská válka o dváry (1863–1865)	44
Vznik a vývoj království Bhútán a dědičné monarchie	48
Upevnění moci rodu Wangčhugů	48
Ugjän Wangčhuk – boj o moc	49
Ugjän Wangčhug – cesta k trůnu	53
Zrod dědičné monarchie	57
Počátky nového státu	60
Moderní dějiny	63
Druhý dědičný král Bhútánu	63
První reformy	65
Budování moderního státu po 2. světové válce	67
Bhútán a Indie, spojenci v poválečném světě	70
Hospodářský a sociální vývoj v 60. letech 20. století	71
Zápas o charakter společnosti	73

Tři desetiletí reforem krále Džigme Sengge Wangčhuga	77
Etnický konflikt na jihu země v 90. letech 20. století	81
Neklid na indické hranici	85
Na prahu nové epochy	86
Duchovní svět Bhútánců	89
Náboženství	89
Buddhistická sangha	93
Bhútánské tradiční umění	95
Náboženské stavby: čörteny, chrámy, kláštery	95
Náboženské slavnosti a rituální tance	97
Výtvarné umění	98
Modlitební praporce a rituální symboly	100
Společnost, rodina, životní styl	102
Zvykové právo a etiketa	102
Jména, tituly a zdvořilostní oslovení	103
Postavení žen	103
Tradiční bhútánský kroj	104
Jídlo, pití, zábava	106
Světské stavitelství	108
Lidská obydlí	108
Dzongy	110
Dnešní Bhútán	112
Ochrana přírody a životního prostředí	114
Ekologická situace	114
Národní parky a chráněná území	116
Organizace ochrany přírody působící v Bhútánu	117
Encyklopedické heslo	118
Důležité informace pro cesty do Bhútánu	133
Víza, poplatky, specifické podmínky cestování	133
Cestování, turistika	133
Zdravotní péče	135
Peníze, platby, úřední a prodejní doba	136
Deset dobrých rad pro návštěvníky Bhútánu	137
Zastupitelské úřady	138
Důležitá telefonní čísla	138
Internetové adresy	138
Tabulky	139
Představitelé státu	139

Chronologický přehled významných událostí	143
Slovníček méně známých výrazů	146
Doporučená literatura	147
Jazyková první pomoc	148
Seznam zkratk	150

Země a lidé

Přírodní podmínky

Bhútánské království je nejmenším vnitrozemským státem jižní Asie. S rozlohou zhruba 46 600 km² je ještě menší než Česká republika. Bhútán leží ve východní části Himálaje, uzavřen mezi nejvyšší horská pásma a dva nejlidnatější státy světa – Indii a Čínu. První evropští návštěvníci byli vesměs očarováni nevšední krásou hornaté a hustě zalesněné země (lesy dodnes pokrývají na 72 % území). Kapitán indické koloniální armády Samuel Turner, který vystoupil na jednu z horských vyhlídek roku 1783, byl doslova ohromen při pohledu na „zdánlivě nekonečná a rozervaná horská pásma, která před ním ležela v divoké změti jako trosky dávno zničeného světa“. V Bhútánu můžeme spatřit jednu z nejdramatičtějších přírodních scenerií naší planety. Pyšná čela štítů Vysokého Himálaje, který se rozkládá v severní části země, se ztrácejí v mracích. Strmá, často zalesněná úbočí vystupují z hloubky temných údolí, příkrými kaňony uhánějí dravé bystřiny a odvádějí himálajské vody k přítokům mohutné Brahmaputry. Tady se nacházejí i nejvyšší hory Bhútánu, Kulagangri (7 554 m) a posvátná Džomolhari (7 314 m), kterou uctívají Bhútánci i Tibeťané. Mnohé zdejší vrcholy dosud nikdo nepokořil, některé hory dodnes nebyly ani přesně zakresleny do map a jejich jména nám nejsou známa. Pěticí vysoko položených průsmyků procházejí staré obchodní cesty, které ještě před půl stoletím představovaly prakticky jediné spojení mezi Indií a Tibetem. Dnes tudy probíhá bhútánsko-čínská hranice. Severní Bhútán je královstvím věčného sněhu (20 % území je pod sněhem trvale), z ledovců vyvěrají křišťálové říčky a tečou dolů k travnatým svahům řídky osídleným nomádkými pastevci. Z Vysokého Himálaje vybíhá k jihu několik pohoří, z nichž nejmohutnější Černé hory (nepřesahující 3 000 m) rozdělují střední Bhútán na západní a východní část. Tato přibližně stejně velká, avšak v mnohém odlišná území jsou propojena průsmykem Pele la (3 500 m), jímž dnes prochází silnice, která

nahradila odnepaměti užívanou stezku karavan. Mezi více méně rovnoběžnými horskými pásmy se rozkládají rozlehlá, vysoko (1 500–3 000 m) položená údolí a kotliny (Thimphu, Paro, Ha, Tašigong, Bumthang, Punakha, Tongsa aj.) s úrodnou půdou a příznivými podmínkami pro zemědělství. Střední Bhútán pokrývají rozsáhlé plochy lesů, které představují značnou část přírodního bohatství země. Třetí, geograficky výraznou oblast Bhútánu tvoří jižní část země, kde himálajské předhůří Šiválik (nejvýše 1 500 m) klesá do horkých a vlhkých rovin ležících níže než 100 m nad mořem a místy porostlých hustou džunglí, která dnes skrývá několik přísně chráněných přírodních rezervací. Hlubokými stržemi Šiváliku si razí cestu bhútánské dravé řeky, aby pak zvolnily své toky a zmohtněly v indických nížinách. Na samém úpatí hor si řeky vytvořily vrátné doliny neboli *dváry* (*dvára* – sanskrtsky brána či vrata) dlouhé zhruba 15–30 km, které jsou obdobou nepálských *terají*. V teplém a vlhkém podnebí se daří celé řadě rostlin a zemědělských plodin, rýži a další obiloviny je možno pěstovat poměrně vysoko na horských svazích, kde nalezneme i čajové plantáže. Dvára, kudy procházejí staré kupecké cesty s důležitými obchodními středisky Phünccholingem a Samdub Džongkharem, byly po staletí jedinými branami do světového světa, jehož dějiny se odvíjely v relativní odloučenosti a výlučnosti do značné míry dané právě jeho zeměpisnou polohou a přírodními podmínkami. Dvárů je celkem 18: doliny položené mezi řekami Dhansiri a Manas (celkem 7) směřují do indického Ásámu, do Bengálska pak ústí 11 dvárů rozložených mezi řekami Manasem a Tistou. Bhútán odvodňuje poměrně hustá síť vodních toků, které až na výjimky pramení na jižních svazích Himálaje a protékají zemí směrem k jihu, aby pak na indickém území odevzdaly své vody Brahmaputře, jejíž pramen vyvěrá nedaleko hory Kailásu. Nejvýznamnější řekou je Manas, jediná z bhútánských řek, která si zachovala své jméno i na indické půdě. S přítoky Lhobrak-ču (pramení v Tibetu), Bumthang-ču a Tongsa-ču (pramení pod vrcholem Kulagangri) odvodňuje prakticky celou východní část země. Ze západního Bhútánu odvádějí vodu Sankoš, jehož zdrojnice Po-ču a Mo-ču se stékají v údolí Punakha, řeka Raidak na horním toku nazývaná Wong-ču, řeka Amo-ču (na

dolním toku známá jako Torsa), která pramení v tibetském údolí Čhumbi, protéká jihozápadním Bhútánem a opouští jej v Phünccholing. Z dalších řek připomeňme ještě Dhansiri, jejíž tok se nachází na nejzazším jihovýchodě Bhútánu a v Džaldhaku na západobengálské hranici, či Kuri, která pramení v oblasti Lhobrak v Tibetu a Bhútánem protéká v nadmořské výšce 1 200 m. Bhútánské řeky vyvěrají většinou z himálajských ledovců a v letních měsících jejich vody doplňuje bohatý příděl monzunové vláh. Proto bývají, na rozdíl od těch indických a nepálských, poměrně mohutné již na horních tocích, kde vytvořily široká úrodná údolí jako například Paro, Puna-kha, Thimphu, Bumthang, Ha a další. Až ve středním Bhútánu se řečiště zužují a jejich vody v příkrých a hlubokých údolích proudí mnohem rychleji, zatímco v nížinách na jihu země se řeky zbavují nánosů a líně meandrují v korytech s kamenitým dnem. Hlavně na horních a středních tocích tak místní řeky představují významný potenciál pro výrobu elektrické energie.

Podnebí v Bhútánu, který leží na stejné zeměpisné šířce jako například Káhira, ovlivňuje jeho vnitrozemská poloha a rozdílná nadmořská výška. Zatímco nízko položené oblasti na jihu země mají vlhké a v létě velmi horké podnebí (průměrně kolem 30 °C), na vysokohorském severním území vládne chladné a drsné klima s celoroční sněhovou pokrývkou v nejvyšších polohách. Letní monzunové větry přinášejí Bhútánu značné množství vláh, a to přibližně čtyřikrát vyšší než oblastem západního Himálaje. Na bhútánské území spadne v průměru 5 000 mm srážek ročně ve Vysokém Himálaji, 1 000–2 000 mm v údolích středního Bhútánu, až 3 500 mm v Šiváliku a na jižním pohraničí až 8 000 (!) mm ročně. Nejpříznivější klima má střední Bhútán, ve zdejších horách (v polohách nad 3 000 m) zůstává sněhová pokrývka ležet do března, v údolích neklesají zimní teploty pod - 5 °C a v létě obvykle nepřevyšují 30 °C. Zdejšího blahodárného horského podnebí si povšimli již portugalská jezuita, kteří roku 1627 navštívili údolí Paro na cestě z indické Góy do Tibetu. Otec Estevão Cacella napsal v jednom ze svých dopisů představeným: „Podnebí je zde velmi zdravé, od chvíle, kdy jsme vstoupili do těchto hor, jsem se cítil zdráv tak, jak jsem se v Indii nikdy necítil. Je to ve zdejších krajích patrně obvyklý jev, neboť zde sotva kdy po-

tkáme nemocného člověka a žije zde mnoho skutečně starých lidí, kteří jsou zdraví a plni sil. Dokonce někteří z našich sluhů, které jsme vzali s sebou z Indie a kteří cestou onemocněli, se zde rychle zotavili. Strávili jsme v těchto horách asi 7 měsíců, počasí bylo velmi mírné bez větších zim a úmorných veder. Po 4 měsíce, zhruba od listopadu do února, je zde poněkud chladněji, v této době však všichni nosí důkladný vlněný oděv.“ Otec Cacella si ve svém dopise rovněž libuje, že „v zemi je hojnost pšenice a rýže i masa a vše je velmi levné. Roste zde také hrách a velmi dobrá řepa. Mají tu množství ovoce, zejména několik druhů výtečných hrušek, výborné broskve, jablka, ořechy či kdoule. Nechybí ani hřebíček, jež známe z Indie a některé další druhy, které jinde nerostou“.

Příroda Bhútánu je mimořádná svou biologickou rozmanitostí. V zemi roste téměř 5 500 rostlinných druhů (z toho přes 300 léčivých). V terajových džunglích a v horských porostech nalezneme téměř 50 odrůd rododendronů a 600 odrůd orchidejí, z nichž některé rozkvétají i v nadmořské výšce kolem 3 700 m. Horská úpatí, která nebyla nikdy pokryta ledem, jsou dosud domovem rostlin, jimž se zde dařilo ještě před příchodem poslední doby ledové. Díky bohatým dešťovým srážkám vystupuje ve středním Bhútánu pásmo vegetace místy až do nadmořské výšky 4 500 m. Tropické džungle, které kdysi vyrůstaly až do nadmořské výšky 1 000 m, byly již z větší části vykloučeny a na horských úbočích je nahradila terasovitá pole. Věčně zelené smíšené subtropické lesy, kde se po kmenech stromů pnou šlahouny stále kvetoucích orchidejí, dosahují výšky 1 800 m nad mořem. Od dubna do června prozařují lesní porost jasně žluté květy indického laburnu nebo-li štědřence odvislého (*Cassia fistula*) známého jako „zlatý déšť“, od února do května pak oranžově červené koruny z Indie známého palášového stromu (*Butea monosperma*), který nese díky barvě květů poetické jméno „plamen lesa“. V jižních oblastech země rostou týkové a sálové stromy, jejichž tvrdé dřevo se užívá ke stavbě domů a výrobě kvalitního nábytku. Konopí, z něhož se zhotovují provazy a tkaniny, najdeme v okolí obdělávaných polí a podél cest. V mírné klimatické zóně (1 800–3 500 m) subtropickou vegetaci střídají listnaté háje, v nichž rostou věčně zelené duby, javory, břízy,

topoly, vrby, jasany, osiky, kaštanovníky, vavříny a magnólie. Na svazích, kam nedopadá sluneční svit, umístěných v polohách přesahujících výšku 2 400 m, převládá himálajská jedle, borovice, himálajský modřín, smrk, a zejména cypřiš, který je považován za bhútánský národní strom a je vysoce ceněn pro dřevo a aromatické látky, jež se z něj získávají. V jarních měsících (zhruba od března do května) horské svahy doslova plnou rudými květy rododendronů, velikostí od nízkých keřů po dvacetimetrové stromy. V horském (3 500–4 500 m) a vysokohorském (4 500–5 500 m) vegetačním pásmu se objevuje vysokohorský porost jalovcových a jiných jehličnatých křovin přecházející postupně v alpské louky, na nichž na jaře rozkvétají primule, pomněnky, anemonky, divoké kosatce a alpská protěž. K nejzajímavějším zástupcům rostlinné říše Východního Himálaje náleží modrý mák (*Meconopsis betonicifolia*), který je považován za národní květinu Bhútánu. Nalezneme jej až nad pásmem stromových porostů, ve skalnatém vysokohorském terénu prakticky po celé zemi. Jednoplodolistá bylina s plstnatými listy dorůstá výšky 1 m a v období dešťů (květen – červenec) rozkvétá světle modrými květy s jasně žlutým středem. Existenci modrého máku, velmi dlouho považovaného evropskými odborníky za rostlinu spíše mytickou, potvrdil až roku 1933 britský botanik George Sheriff, který jej objevil při studiu himálajské flory v odlehlé oblasti na východě Bhútánu. Ve věčně zelených terajových džunglích i výše položených porostech žije divoce přes 160 druhů savců a zhruba 770 druhů ptáků. Kromě živočichů (opic, různých druhů antilop a mnoha dalších), kteří jsou běžní i v ostatních částech indického subkontinentu, najdeme zde také vzácné (ohrožené a přísně chráněné) živočišné druhy. V Bhútánu se potulují početná stáda divokých slonů, žijí zde divocí buvoli a mohutní turovití sudokopytníci gaurové, můžeme potkat tygra, sněžného leoparda, levharta obláčkového, indického nosorožce, prase divoké i zakrslé, vlka, medvěda pyskatého, či pandu červenou. Druhy vzácných jelenů kabara pižmového a jelena sambara a menšího turovitého sudokopytníka seraua se vyskytují až do nadmořské výšky 2 400 m, horské louky jsou domovem antilop, sudokopytníka příbuzného koze – tahra himálajského a rovněž jaka. Stáda ovce stepní vystupují i výše než 4 000 m,

tibetské gazely se pohybují dokonce i v polohách kolem 5 000 m nad mořem. K nejvzácnějším primátům náleží bhútánský langur zlatý (*Trachypithecus geei bhutanensis*), který žije pouze na malém území mezi řekami Manas a Sankoš, severně od Černých hor. Rovněž takin, který je jedním ze symbolů Bhútánu, zůstával pro odborníky dlouho záhadou. Pro jeho vzhled (podobá se severoamerickému losu) a zvláštní zvyklosti jej dlouho nedokázali nikam zařadit a nakonec byl zařazen do čeledi turovitých pod latinským názvem *Budocas taxicolor*. Zvláštní význam má pro Bhútánce vzácný jeřáb černokrký (*Grus nigricollis*), který dnes žije na světě již v méně než 6 000 exemplářích. Zhruba 360 těchto ptáků přilétá každoročně z Tibetu přezimovat do mokřin v horských údolích severního Bhútánu (Phobdžikha, Bomdeling). Přilet jeřábů a jejich následný svatební rituál, takzvaný jeřábí tanec, se stal námětem mnoha bhútánských legend a pohádek. Označuje také konec sklizně a počátek dožínkových slavností spojených se zpěvy a tanci. S příchodem jeřábů se také začínají rolníci na zimu stěhovat z hor do teplejších níže položených oblastí. Pro bohatství a rozmanitost přírody je Východní Himálaj se svým podhůřím považován za jednu z klíčových oblastí zachování biodiverzity našeho světa, proto byl Bhútán zařazen do celosvětového seznamu 18 území s vysokou koncentrací ohrožených druhů rostlin a živočichů. Tuto skutečnost plně respektuje i bhútánská vláda, jež uplatňuje přísné ekologické zákony.

Obyvatelstvo Bhútánu a jeho etnické složení

Složení obyvatel dnešního Bhútánu je značně pestré v důsledku mnohých migrací, které sem proudily z okolních zemí již od prehistorických dob. Zdejší etnická společenství a kmeny náleží k různým antropologickým typům a hovoří mnoha jazyky a dialekty. O pohybech obyvatelstva a okolnostech příchodu jednotlivých etnických skupin a kmenů však nemáme k dispozici spolehlivé údaje, výzkum bhútánské prehistorie se totiž dosud pohybuje především na půdě dohadů a mýtů.

V současné době zde žije něco přes 670 000 osob. Ty lze rozdělit zhruba do dvou velkých skupin. Žijí zde jednak potomci nejstarších původních obyvatel země Bhótiové, k nimž

náleží zejména Šarčopové (odvozeno od tibetského slova *Šarčogpa*, tj. Lidé z východu), blízcí etnikům sousedního Ásámu a Kóčbiháru, kteří osídlují převážně východní polovinu Bhútánu, jejímž centrem je Tongsa. Západní polovinu Bhútánu, kde leží významná centra Paro a Punakha a hlavní město Thimphu, obývají Ngalongové (tibetsky Dříve pozvednutí, neboť dříve přijali buddhismus), kteří odvozují svůj původ od dávných osadníků z východního Tibetu. Ngalongové, přestože svým počtem tvoří asi jen třetinu bhútánského obyvatelstva, mají v Bhútánu hlavní slovo. Sami sebe totiž považují za jediné pravé Dugpy neboli obyvatele Dugjulu (Země draka), jak se země jmenuje podle místní tradice. Území obývaná oběma hlavními etnickými skupinami oddělují Černé hory, které se táhnou zhruba prostředkem země od severu k jihu. V západním Bhútánu, v oblastech hraničících se Sikkimem, žijí také Lepčové náležející k pozdějším migracím. Třetí největší etnickou skupinou tvoří Nepálci, kteří se začali usazovat podél jižních hranic Bhútánu až v průběhu devatenáctého století. Podle odhadů představují až 28 % osídlení země. Vzhledem k masovým přesunům nepálského obyvatelstva v průběhu 20. let 20. století však nelze tento počet přesněji doložit. Na území Bhútánu žijí i některé další méně početné himálájské kmeny a etnika, nepálští Névárci, Gurungové, Rájové a Gurkhové.

Geografické prostředí Bhútánu, vyznačující se vzájemnou izolovaností mnohdy i nepřítis vzdálených regionů v obtížně prostupném horském terénu, přispělo ke značné jazykové i kulturní rozmanitosti obyvatelstva. Často se mezi sebou nedorozumějí ani lidé žijící v sousedících údolích. Na území Bhútánu se mluví zhruba dvěma desítkami jazyků a dialektů. Úředním jazykem je *dzongkä* (tj. jazyk dzongů – sídelních pevností), jazyk Dugpů užívaný zejména v západním a severním Bhútánu. Podobá se tibetštině, se kterou sdílí stejné písmo. Na východě je rozšířen jazyk *šarčokpä*, kolem Bumthangu jazyk *bumthakpä*, v jižní části země se mluví převážně nepálštinou a některými indickými jazyky, jež se píší indickými písmi (například ásámštinou). Jako *lingua franca* slouží angličtina, kterou mluví všichni vzdělaní lidé, neboť je vyučovacím jazykem na školách vyšších stupňů. Anglicky vychází také státní list *Kuensel* s mutacemi v nepálštině a dzongkä.

Duchovní tradice obyvatel Bhútánu je neobyčejně bohatá a mnohotvárná, v zemi existuje vedle sebe celá řada náboženství a kultů, aniž by se navzájem vyvracely nebo potíraly. Zdá se, že nejdříve osídlená území Bhútánu byla zhruba do poloviny 7. století součástí náboženské a kulturní sféry indické, později zde převládl mahájánový buddhismus (lamaismus), který se rozvíjel pod silným vlivem místních předbuddhistických tradic (animismu a bönpoismu). Tibetský buddhismus, k němuž se v současné době hlásí zhruba 75 % Bhútánců, je státním náboženstvím země. Lamaistické klášterní školy byly až donedávna jediným zdrojem vzdělanosti, veškerá literární tvorba (náboženská i světská) vznikala pod silným tibetským vlivem. Nepálci na jihu země většinou vyznávají hinduistické kultury (zhruba 22 % obyvatel) a někteří i islám. Mezi kmenovým obyvatelstvem přežívá animismus a značná část Bhútánců pěstuje také bönismus spojený s krvavými oběťmi a magickými rituály, které slouží jako obrana proti zlým silám. V řadě vesnic působí kněží předbuddhických kultů (*phadžo*) stejně jako šamani a laická média (mužská i ženská), vystupující jako věštcí a jasnovidci. Některé kultury se omezují na jedinou vesnici, zatímco jiné (zejména obřady k uctění duchů hor) společně pořádají obyvatelé celých regionů. Snad každé údolí má vlastní ochranné božstvo, dodnes vyžadující krvavé oběti, přestože je formálně zařazeno do buddhistického panteonu.

Počítání času

Bhútánský kalendář je založen na kalendáři tibetském, který je kombinací solárního a lunárního systému. Rok má 354 dnů rozdělených do 12 měsíců. Úplněk připadá vždy na 15. den v měsíci, první den je měsíc ve fázi novu. Rozdíl mezi lunárním a solárním systémem je vyrovnáván tak, že zhruba každé tři roky (přesněji po 30 měsících) se přidává jeden celý měsíc. Měsíce nemají žádná jména a jsou označovány pouze pořadovými čísly. První měsíc probíhá zhruba mezi polovinou února a polovinou března našeho kalendáře v závislosti na tom, na který den zrovna připadá pohyblivý začátek roku. Roky jsou uspořádány do šedesátiletých cyklů a jsou řazeny i pojmeno-

vány podle 12 zvířat čínsko-tibetského zvěrokruhu (myš, vůl, tygr, zajíc, drak, had, kůň, ovce, opice, pták, pes, vepř) v kombinaci s pěti „prvky“ (dřevo, oheň, země, železo, voda). Každý prvek se opakuje dvakrát ve spojení se dvěma za sebou jdoucími zvířaty, například rok 2008 byl rokem země a myši, rok 2009 rokem země a vola (zatímco rok ohně a vola byl 1997). Nový rok – *losar* (*lo* – rok, *sar* – nový) se pohybuje mezi 15. únorem a 15. březnem, toto datum se však v různých částech Bhútánu liší. Hlavní rozdíl mezi tibetským a bhútánským kalendářem, které jsou jinak prakticky totožné, spočívá v pojmenování dnů v týdnu. V 17. století bhútánský učenec Päma Karpo v bhútánském kalendáři posunul pořadí dnů v týdnu o jeden den zpět, takže tibetská neděle připadá v Bhútánu na sobotu. Bhútánští astrologové rozlišují podle postavení nebeských těles jednotlivé dny, měsíce, a dokonce i celé roky na šťastné či nešťastné. Nešťastným měsícům se říká *da nag* (černý měsíc), nešťastným rokům *lo nag* (černý rok), naposled se tohoto označení dostalo rokům 2006 a 2007. V „nešťastných“ obdobích by lidé neměli uzavírat sňatky, vydávat se na cesty, ani zahajovat významnější práce, pokud nejsou závčas provedeny očistné rituály. Pro cestování jsou nevhodné zejména 2., 8., 14., 20. a 26. den každého měsíce, které jsou trefně označovány výrazy, jež lze zhruba přeložit jako „rozbité sedlo, mrtvý kůň“. Za šťastný je obecně považován 4. den v měsíci, neboť podle tradice začal Buddha právě tohoto dne (v 6. měsíci) hlásat své učení. Nepřehledný a značně flexibilní bhútánský kalendář dovoluje v případě potřeby vypustit nešťastné, a naopak zdvojit šťastné dny či měsíce, takže některá data se v roce mohou vyskytnout vícekrát a některá budou zcela chybět. Zmateční se z našeho pohledu jeví i počítání lidského věku. Bhútánci si automaticky ke dni narození připočítávají 9 měsíců, které strávili v těle matky. Až na výjimky (královská rodina, aristokracie, významní lamové) slaví všichni obyvatelé Bhútánu narozeniny o losaru, může se tedy stát, že dítě narozené poslední den v roce se příštího rána náhle považuje za starší o celý rok.

Dějiny Bhútánu před vznikem dědičné monarchie

Nejstarší období – prehistorické osídlení (cca 500 před n. l. –700 n. l.)

Ze svědectví archeologických nálezů (kamenných nástrojů, zbraní, pozůstatků větších kamenných staveb a megalitů, které snad sloužily jako hraniční milníky či rituální objekty) vyplývá, že Bhútán byl osídlen již ve 2. tisíciletí před n. l. Většina bhútánských učenců, zakládajících své teorie na domácí historické tradici, se domnívá, že nejstarší obyvatelé tohoto území náleželi ke skupině bojovných horských kmenů, jež sídlily zejména v údolí Thimphu, uctívaly přírodní síly a přinášely oběti dobrým i zlým duchům. Soudí se, že původní obyvatelé Bhútánu nebyli v žádném ohledu spřízněni s tibetskými a mongolskými kočovníky, kteří v prvních staletích našeho letopočtu procházeli himálajskými průsmyky k jihu a usazovali se v severním Bhútánu, aby jej postupně zcela ovládli. V tibetských pramenech se o tomto území mluví prostě jako o Jihu (*Lho*) nebo jižní zemi *Mön – Lhomön*. Názvem *Mön* označovali Tibetané většinu himálajských oblastí obydlených indoevropskými etniky, která podle nich neznala civilizaci, náboženství ani vzdělanost. V jedné z tibetských kronik se uvádí, že „lidé země *Mön* žili v malých uzavřených komunitách, nikdy nikam necestovali a s nikým neobchodovali. Obyvatelé jednotlivých vesnic mluvili vlastními dialekty, zachovávali vlastní zvyklosti a vytvářeli si vlastní kulturní hodnoty... V zemi *Mön* nebylo náboženství, vláda ani zákony a nikdo nevybíral daně“. Bhútánské legendy, vztahující se k událostem 5. a 6. století, však vyprávějí o mocném vládcí Sangaldípovi, který s početnou armádou pronikl až daleko na jih, prošel dváry a podrobil si část území dnešního Ásámu, Bengálska a Biháru. Tyto události však nepotvrzují žádné další prameny, je tedy velmi pravděpodobné, že se odehrávaly pouze v oblasti fantazie a mýtů.

Mnoho legend je věnováno také období, kdy přes Sněžné hory začal do země *Mön* pronikat z Tibetu bönismus, přes-

tože zpočátku se v bhútánských údolích jeho magické rituály prosazovaly jen pomalu. Jedno z vyprávění hovoří o velkém mágovi Cangmovi, který byl starším bratrem tibetského krále Thide Songcäna (799–815). Cangma, jehož vyhnal z Tibetu mladší bratr, vládnoucí pod jménem Langdarma (838–842), se usadil v bhútánském Tagcangu, kde rychle získal stoupence. Společně s nimi pak přesídlil do východního Bhútánu a zde díky jeho působení bönismus zakořenil silněji než v jiných částech země. Nejstarší bhútánské historické dílo *Lho čhō džiny*, pocházející z první poloviny 18. století, uvádí, že Cangma zplodil dva syny, kteří jsou považováni za legendární praotce většiny východobhútánských klanů.

Zatímco sever se rozvíjel pod tibetským vlivem, na území jižního Bhútánu velmi pravděpodobně zasahovala od 7. století starověká indická civilizace a postupně zde získala politickou i duchovní převahu. Tato oblast se nacházela pod vládou východoindického království Kámarúpy, které vysílalo do Bhútánu své správce a místodržící. Za úředníky následovali kněží, přinášející do země bráhmanské náboženství a vzdělanost. Tento vývoj však byl přerušen záhy po roce 650, kdy v Kámarúpě zemřel král Bháskaravarman a bhútánské území se od jeho osiřelé říše oddělilo.

Zánik indické nadvlády posílil postavení domácích klanových předáků označovaných jako *débové*. Tito vladaři se hlásili k indické tradici a odvozovali svůj původ od bráhmanských božstev, žádný z nich však neměl dostatek sil, aby převzal autoritu zesnulého indického panovníka a spojil jižní Bhútán pod jedinou vládou. Země se tak rozpadla do mnoha drobných, navzájem znepřátelených státních útvarů, které nebyly schopny trvale ubránit svá území před přílivem migrantů ze severu. V novém osídlení se postupně rozplynuly zbytky indické civilizace, zmizely hinduistické stavby a svatyně a zanikly bráhmanské kultury, které nahradilo nové učení.

Nejstarší dějiny Bhútánu nejsou doloženy žádnými hodnověrnými prameny ani písemnými dokumenty. Historické záznamy, jež vznikaly na bhútánské půdě, se omezují na nepřiliš spolehlivé letopisy, legendární životopisy významných světských a náboženských osobností (*namthar*) a tajné kroniky (*lamthar*) sídelních pevností – *dzongů*. Anály a biogra-

fie vládců a velkých buddhistických učitelů obsahují spíše fantazie a mýty, než skutečná fakta. O kronikách dzongů (Tašičo, Punakha či Paro) se zmiňovali ve svých zprávách britští emisaři, kteří v 18. a 19. století cestovali do Bhútánu ve službách Východoindické společnosti. Tyto dokumenty však z větší části padly za oběť ničivým klášterním požárům v 19. století. Je to nenahraditelná ztráta, neboť listiny nepochybně obsahovaly cenné informace o budování pevností, regionální správě a dějinách středověkého Bhútánu. Údaje obsažené v několika zachovaných rukopisech zčásti převzal a zaznamenal John Claude White, který od roku 1889 působil jako britský politický agent v sikkimském Gántóku. Dílčí zprávy o událostech v Bhútánu najdeme i v análech sikkimských a tibetských klášterů. Tento materiál však v žádném případě neposkytuje celistvý obraz historického vývoje, a většina úvah na toto téma proto náleží spíše do oblasti legend, pověstí a mýtů.

Rozšíření buddhismu – legendy a pověsti

Významným mezníkem v dějinách země byl bezesporu příchod buddhismu, který se projevil jako výrazná jednotící síla mladé civilizace a stal se jedním ze základů bhútánské státosti. Podle místní tradice pronikal buddhismus do Bhútánu již za vlády tibetského krále Songcängampa (627–649). Ten údajně zamýšlel vybudovat 108 svatyní a klášterů po celém buddhistickém světě. V Bhútánu je mu připisováno založení dvou buddhistických svatyní: Čhampova chrámu (Čhampälkhang) v údolí řeky Čamkhar-ču v Bumthangu a chrámu Kjerčhulakhang v údolí řeky Pa-ču v Paro. Obě svatyně podle všech známek skutečně mohou pocházet z tohoto období.

Rozšíření buddhismu v himálajské oblasti je obvykle spojováno s mytickou postavou Padmasambhavy (Pämadžungnä), velkého indického mága, tantrika a učitele mahájánového buddhismu. Padmasambhava (tj. Zrozený z lotosu), známý později pod uctivým titulem *guru rinpoče* (velevzácný učitel), pocházel z království Udjána z údolí řeky Svátu (dnes v Pákistánu). Podle legend žil v 8. století n. l., studoval a později vyučoval na buddhistické univerzitě v indické Náländě a zúčastnil se zasvěcení prvního tibetského buddhistic-

kého kláštera v Samjā roku 779. Dochovala se mnohá bájná vyprávění o Padmasambhavově působení v Bhútánu, kde pomocí svých nadpřirozených sil měl zkrotit místní démony a získat je do služeb Buddhova učení. Padmasambhava obohatil mahájánový buddhismus o tantrické meditace a magii, začlenil do svého systému představy a rituály předbuddhistických kultů, různá zaklínání a magické obřady bönismu. Nové náboženství se tak stalo pro obyvatele Východního Himálaje pochopitelnějším a snáze přijatelným, rychle se šířilo a výrazně přispívalo k utváření společného kulturního povědomí bhútánských kmenů. Podíl „velevzácného učitele“ v procesu formování bhútánské národnosti i státnosti, zajistil Padmasambhavovi nezastupitelné místo v dějinách země i v náboženském panteonu.

Okolnosti učitelova příchodu a působení v Bhútánu jsou opředeny množstvím pověstí a legend, věrně opakovaných a následně zaznamenávaných v klášterních kronikách. Vypráví se, že Padmasambhava přišel do země Mön, aby zprostředkoval smíření mezi králem Sindhurádžou, který uprchl z Indie a usadil se v Bumthangu, a jiným indickým králem jménem Nauče (Naguči). Mír byl skutečně nastolen a stvrzen vztyčením hraničního sloupu v Namthangu.

Padmasambhava trávil svůj pobyt v Bhútánu většinou na cestách, během nichž kázal, vysvětloval, diskutoval a zaříkával démony. Dodnes jsou zde ukazovány jeskyně, ve kterých guru meditoval a kolem nichž byly později vystavěny svatyně. Jako stálé sídlo si nakonec Padmasambhava vyvolil Bumthang a v tamějším klášteře Kudže shromáždil i své nejbližší žáky, kteří stejně jako on náleželi k jedné z nejstarších mahájánových sekt, jejíž příslušníci byli podle vínové pokrývky hlavy známi jako tzv. Červené čepice. Tato tibetská Stará škola (*Ňingmapa*) hrála po několik staletí stěžejní úlohu v duchovním i politickém dění himálájské oblasti.

Bhútán pod tibetským vlivem

S rozšířením buddhismu zesílil rovněž proud tibetských osadníků, kteří hledali v teplejších jižních údolích příznivější podmínky k životu. Také mnohým z účastníků ozbrojených

nájezdů se v Bhútánu zalíbilo a nechtělo se jim vracet do nehostinného Tibetu. Tito obyvatelé, později označovaní jako *milog* (ti, kdo se nevrátili domů), osídlovali nejen severní část země, ale i údolí středního Bhútánu. Oproti tomu východní část země spadala pod různé klany, které vesměs odvozovaly svůj původ od tibetského prince Cangmy. Oblast Bumthangu a přilehlá území ovládaly aristokratické rody nazývané *Dung*, které podobně jako královské rody Tibetu, věřily, že jejich předkové „sestoupili na zemi z nebes po provazovém žebříku“. Potomci této šlechty ve středním Bhútánu dosud žijí, název *Dung* však nese i skupina obyvatel území na jihovýchodě země, která patrně pochází až z vlny tibetských nájezdníků v 11.–14. století.

Dějiny Bhútánu nabývají pevnějších rysů s příchodem prestižních lamů z Tibetu. Ti se sem dostávali buď jako uprchlíci, nebo přicházeli na pozvání místních velmožů. Zatímco na východě vládli náčelníci klanů většinou jako „králové jednoho údolí“, na západě upevňovali svou moc hlavní mnišské řády, vzniklé po rozpadu nejstarší tibetské říše v první polovině 10. století. Poté se v obou zemích začal prosazovat mocenský systém, jenž se v Tibetu a jím ovlivněných zemích udržel téměř po celé další tisíciletí. Vládnoucí lamové, soustřeďující ve svých rukou duchovní i světskou moc, mohli z klášterů ovládat rozlehlá území či pouze několik vesnic, ale pro jejich obyvatele (mnichy i laiky) představovali nejvyšší autoritu. Historické dění této doby je do značné míry skryto pod rouškou rozvoje náboženských škol a mocenského soupeření mezi buddhistickými řády. Obraz světského života (základní rysy sociálního zřízení, vzájemné vztahy klanů a rodů, vnitřní struktura vesnic a domácností, rozdělení a využívání půdy k zemědělství a pastevectví, rozvoj řemesel a místního obchodu) odhadují odborníci pouze na základě zpětné projekce pozdějšího stavu, přičemž vycházejí z faktu, že bhútánská společnost se po staletí příliš neměnila.

Buddhistické kláštery se postupně staly významnými centry vzdělanosti, kterou místní klér často využíval i k prosazování světských cílů. Buddhistický učitel totiž nemusel být řadovým mnichem a mohl zplodit syny. Ti pak zdědili jeho duchovní odkaz i světské bohatství. Majetek a moc vládnoucích lamů, kteří

byli řádovými mnichy a děti mít nemohli, se dědily na základě principu reinkarnace zde praktikovaném stejně jako v Tibetu.

Z celé řady charismatických tibetských učitelů působících nějaký čas v Bhútánu jmenujme alespoň ty, kteří zde prokazatelně zanechali své stopy. Longčhenpa (1308–1363), proslavený učenec školy Ňingma, založil v Bhútánu 8 klášterů a zanechal zde syna. Slavný tibetský duchovní básník Milaräpa (1040–1123) údajně složil jednu ze svých básní při meditaci v bhútánském Tagcangu. Milaräpa náležel ke škole *Kagjü* (tj. ústně předávané učení), jež byla od 12. století v Bhútánu zastoupena dvěma odnožemi: sektou *Lhapakagjü*, a zejména na ni navazující sektou *Dugpakagjü* nazývanou častěji pouze *Dugpa* (Škola draka). O rozšíření řádu Dugpa se zasloužil tibetský mnich Phadžo Duggomžigpo (1184–1251). Náleželi k němu také Thangtön Gjalpo (1385–1464), stavitel řetězových mostů, který v Bhútánu přemostil několik propastí a hlubokých údolí a vystavěl několik klášterů, a mytologizovaný Dugpa Künleg známý jako „bláznivý z Bhútánu“ (Dugñon), o jehož výstřednostech se v zemi vypráví dodnes (podrobněji viz kapitola Duchovní svět Bhútánců).

Vedle Dugpovců zde působila i škola *Sakja*, jejíž lamové ve 13. a 14. století zastávali v Tibetu úřady místokráľů mongolských vládců. Přestože se v Bhútánu politicky neprosadili, vystavěli několik dosud existujících klášterů (např. Lhading, Pagar, Šarwang). *Ňingmapa*, která je v zemi považována za historicky nejstarší mnišský řád, nikdy nezískala světskou moc, z jejich řad však pocházeli významní guruové a učenci, uznávaní jako převtělení velkých lamů minulosti. Patří k nim Dordželingpa (1286–1345) „nálezce ukrytých svatých textů“ a Pämalingpa (1450–1521), považovaný za převtělení samotného Padmasambhavy. Pämalingpa se údajně zasloužil o založení několika klášterů v Bumthangu a zkomponoval několik rituálních tanců, jež jsou v kláštorech předváděny dodnes. Od Pämalingpy odvozuje svůj původ většina aristokratických rodů středního a východního Bhútánu, a to včetně současné královské rodiny. Několik klášterů zřídila v Bhútánu také škola *Gelug* (nazývaná podle pokrývek hlavy Žluté čepice), která roku 1642 pod vedením Pátého dalajlamy Ngawanga Lozanga Gjamccha (1617–1682) ovládla Tibet.

Starší dějiny Bhútánu poznamenalo mocenské soupeření lamaistických rodů a buddhistických řádů provázené téměř nepřetržitými boji, jichž se účastnila i většina světských vládců (*débu*) a kmenové aristokracie. Rozhodující moc v zemi nakonec získal řád Dugpa (škola draka), od něhož se odvozuje také oficiální název země *Dugjul* (Země draka). Název Bhútán, který pochází ze sanskrtu a je odvozen od termínů *Bhótánta* – Okraj *Bhóty* (Tibetu) nebo *Bhú-uttan* – Horní země, se začal používat až koncem 19. století, a to pouze v anglické úřední korespondenci. Ústředním sídlem Dugpovců byl klášter Ralung v tibetské provincii Cang. Řád ovládali dědiční knížecí opati (*žabdungové*), kteří zakládali kláštery rovněž na bhútánském území. Tyto mnišské komunity pak posloužily jako základna 18. knížecímu opatovi, žabdungovi Ngawangu Namgjalovi (1594–1651). Ten roku 1616 opustil Tibet, sjednotil Bhútán a stal se prvním teokratickým vládcem celé země.

Vznik a vývoj bhútánského státu

Zrod bhútánské státnosti a vláda

Ngawang Namgjala

Ngawang Namgjal (1594–1641) je považován za skutečného zakladatele bhútánského státu. Byl vychován v klášteře Ralung v Tibetu, kde ho měla očekávat slibná kariéra knížecího opata. Tehdejší tibetský vládce Phünchog Namgjal (1607–1621) z dynastie Cang však jeho nárok nepodpořil a jako pravého „převtělence“ (*tulku*) ralungských opatů uznal Ngawangova soupeře Pagsama Wangpa. Ngawang Namgjal tedy ve svých 23 letech (1616) opustil Tibet a odešel do Bhútánu, aby zde strávil zbytek života. Podle legendy jej k tomuto rozhodnutí přiměl prorocký sen, v němž mu bůh Mahákála (Šiva) v podobě havrana ukázal cestu do země na jihu, kde měl zřídit svůj „náboženský stát“. Mahákála byl později uznán jako hlavní ochranné božstvo Bhútánu a ve své havraní podobě zdobí korunu bhútánských vládců pověřených „ochranou pravé víry“. Do sousední země dorazil mladý lama vybaven nejen odvahou, ale i nově nabytou zkušeností a v plné míře zde uplatnil své organizační schopnosti. Nejprve se usadil v severozápadním Bhútánu, kde rychle získával stoupence a potlačoval vliv ostatních řádů. V údolí Paro svedl bitvu s vojskem tibetského vládce, který se snažil jeho mocenský vzestup zastavit. V Bhútánu se traduje, že Ngawang Namgjal stál v tomto boji proti značné přesile, nad níž zázračně zvítězil „pomocí svých nadpřirozených sil“. Na oslavu tohoto vítězství pak údajně zkomponoval bojový tanec, který je dodnes v zemi nesmírně oblíben. Pokořit Bhútán se nepodařilo ani druhé tibetské výpravě, jíž roku 1639 velel sám Pagsam Wangpo. Záhy poté se Ngawang Namgjal prosadil jako svrchovaný duchovní i světský vládce Bhútánu s titulem *žabdung rinpoče*. Vládl dlouhých pětatřicet let. V roce 1651, kdy se uchýlil do ústraní, ovládal už prakticky celé území Bhútánu s výjimkou východních oblastí, o něž se dosud bojovalo. V průběhu jeho vlády proti němu vystoupila celá řada vysokých duchovních hodnostářů Tibetu, mezi nimi i předsta-

vený kláštera v Ralungu, levobočný bratr Pátého dalajlamy. Roku 1642 žabdung osobně odrazil vpád spojeného vojska Tibeťanů a Mongolů, kteří krátce předtím ovládli sousední Tibet a posílili moc sekty Gelug (Žluté čepice). Soupeření mezi řády Gelug a Kagjü, k nimž náležel i Ngawang Namgjal, přimělo mongolského vládce Tibetu Gušri-chana, aby vyslal do Bhútánu vojenskou výpravu o síle zhruba sedmi stovek mužů. Vojáci zvyklí na chladné podnebí a horský terén bez lesních porostů, byli v hustých vlhkých a horkých džunglích Bhútánu zcela ztraceni. Bhútánci je obklíčili a doslova rozprášili. Veliitelé Nangso Döndub, Dongcenä a Dudžungnä upadli do zajetí, vojáci, kterým se podařilo z bitvy uniknout, prchali hustými lesy zpátky do Tibetu. Podle tibetských pramenů „tato porážka otřásla mýtem o neporazitelnosti mongolských vojsk a Mongolové již v budoucnu nikdy nebyli ochotni bojovat ve vlhkých krajích na jih od Tibetu“.

Jednání, která následně proběhla mezi Bhútánem a Tibetem, vyústila roku 1646 v křehký mír, jenž neměl dlouhého trvání. Již roku 1647 se tibetská vojska do Bhútánu vrátila, pronikla přes řeku a údolí Phagri až do údolí Paro a utábořila se nedaleko stejnojmenného města. Tam je však překvapil noční útok Bhútánců. Podle bhútánských kronik zaútočily na Tibeťany kromě vojáků také roje rozzuřených včel. Tibeťané ve zmatku prchali do okolních lesů, kde čekali v záloze další muži Ngawanga Namgjala, kteří uprchlíky „štvali a pobíjeli jako zvěř“. Tato porážka je považována za jednu z nejvíce ponižujících událostí tibetských dějin. Žabdung nejen zvítězil, ale získal i bohatou kořist. Prchající Tibeťané zanechali na místě veškeré vybavení i zásoby, výzbroj a zbraně, z nichž některé jsou dodnes uchovávány v pevnosti Paro. Bhútánští kronikáři o invazích ze severu zaznamenali, že Tibeťané „nikdy v Bhútánu nedobyli, ani neobsadili jedinou pevnost. Zdá se, že do Bhútánu přicházeli jen zemřít a zanechat zde svá těla“.

O podrobení středního a východního Bhútánu, které bylo zahájeno těsně před žabdungovou smrtí a dovršeno roku 1655, se zasloužil *pönlob* (guvernér) z Tongsy. Z kroniky, jež popisuje průběh kampaně, je zřejmé, že dobyvatelé využili ve svůj prospěch soupeření místních aristokratických rodů. Rychle obsadili rozsáhlá území, na nichž vybudovali šest no-

vých pevností. V postupu dále na východ zabránila Dugpům pouze rozpínavost sekty Gelug, která za vlády Pátého dalajlamy expandovala na jih tzv. Mönjuským koridorem.

Pověst o novém žabdungovi a jeho vládě se šířila daleko za hranice Bhútánu a poslové s dary a návrhy na spojenectví přicházeli z Káthmánské kotliny, tibetských knížectví i sousedních indických zemí. Velmi ochotně přijal žabdung zejména dar vládce Ladákhu, Sengge Namgjala. Ten mu věnoval několik vesnic v okolí svaté hory Kailásu, kde mohl Ngawang Namgjal v klidu provádět obřady a meditovat. Odmítl naopak střelné zbraně a střelný prach, který mu již roku 1627 nabízeli Portugalci (*Parduku*). Byl přesvědčen, že „užívání těchto věcí odporuje Buddhovu učení“.

Návštěva portugalských misionářů

Portugalští jezuité Estevão Cacella a João Cabral se s žabdungem setkali na samém počátku jeho kariéry roku 1627, kdy cestovali z indické Góy do Žikace v Tibetu. V dopise, který otec Estevão Cacella poslal z Bhútánu Albertu Laerciovi, provinciálovi Malabárské provincie východní Indie, zaznamenal cenné postřehy o zemi a jejích obyvatelích a navýsost zajímavým způsobem vylíčil charismatickou osobnost mladého vládce. Otec Cacella napsal, že Bhútánci „mají světlou pleť a vlasy nosí tak, aby jim zakrývaly uši a část čela. Muži si obvykle nepěstují vousy. Jakmile vous vyraší, vytrhnou jej pinzetou, kterou za tímto účelem stále nosí zavěšenu na krku. Jejich šatem je pruh vlněné látky, který pokrývá tělo od krku ke kolenům a paže ponechává holé. Jiný pruh tkaniny slouží jako pokrývka hlavy. Muži nosí kožené opasky s umně zdobenými sponami, na paže si navlékají náramky a do podpaží zavěšují relikviáře a amulety. Obvykle chodí bosí, pouze na delší cesty obouvají vysoké boty nebo dlouhé plstěné podkolenky. Jejich zbraněmi jsou luky, krátké meče a dýky z nesmírně kvalitního železa.

Lamové (mniši) nenesí žádné zbraně. Vyholují si hlavy, někteří si však pěstují plnovous. Všichni nosí roucho, složené z oddělených tří pruhů látky. Jeden zahaluje hrud', druhý, volně ovinutý, zakrývá spodní část těla a třetí slouží jako po-

krývka hlavy. Paže zůstávají holé. Lamové svá roucha prakticky neodkládají a za žádných okolností nechodí nazí“.

Prvním větším sídlem v Bhútánu, do něhož Portugalci dorazili, bylo Paro, které v nich vzbudilo nadšený úžas. „Město leží v rozlehlé, příjemné a krásné nížině obklopené ze všech stran horami, které rovněž skýtají utěšený pohled. Jsou zde dobře obdělávaná pole, na kterých roste rýže a pšenice... Nížinu rozdělují dvě řeky (Paro a její přítok To Dolpo), které jí dodávají půvab a svěžest, stejně jako závlahové kanály vybíhající z říčních koryt a rozložitě vrby na jejich březích. Na rovném terénu jsme záhy dorazili k prvním stavbám, což byly velké a vysoké domy, často o třech až pěti podlažích, se silnými zdmi a zdobenými okny a verandami. Domy nejsou uspořádány do pravidelných ulic, ale stojí daleko od sebe, roztroušeny po pláni i horských svazích. Zástavba sice tvoří město, avšak tak veliké, že pouze část, kterou jsme spatřili a prošli, měřila na délku asi 3 ligy (zhruba 12 km). Mnohem větší část jsme ovšem neviděli, město totiž pokračuje ještě mnohem dále až k vysoké hoře, která jej rozděluje do dvou částí. Ze dvou stran sem přitékají řeky, které nížinu zavlažují. Jakoby město do široka rozpřáhlo dvě dlouhé paže, vystupují domy proti proudu obou řek vysoko po svazích okolních hor. Lidí zde žije bezpočet, kdybych je musel počítat, odhadl bych jejich počet asi na 50 000 duší. (Na tomto místě otec jezuita zřejmě přehání, neboť podle censu z roku 1969 mělo Paro asi 63 000 obyvatel, SV.) Umožňují to mnohaposchodové domy, které jsou patrně stavěny právě proto, aby v nich mohlo bydlet mnoho lidí pohromadě.“

Po třech dnech cestování z Paro dorazila portugalská výprava k vládci Bhútánu, jenž právě prodléval ve společnosti zhruba jedné stovky lamů v horách severně od Thimphu a přijal jezuity pohostinně a s poctami. Otec Estevão si zaznamenal: „Uvedli nás do důkladně postaveného stanu potaženého hedvábím, uvnitř byl závěsný oltář a také místo, kde jsme si mohli lehnout.“ Vládce pak přijal Portugalce ve svém stanu „překrásně vyzdobeném hedvábnými tkaninami. On sám seděl na zvýšeném sedadle, oblečen v rouchu z červeného hedvábí vyšívaného zlatem“. Po pravé ruce vládce jezuité viděli podobiznu jeho otce, před níž trvale hořela lampa. Ve stanu se rovněž nacházela dvě zvýšená sedadla pro hosty: „žádný

z lamů, byť sebevýše postavený, nesměl sedět jinde než na rohožích rozložených na zemi“. O Ngawangu Namgjalovi samém si Cacella zapsal: „Vládce se nazývá dharmarádža a je mu 33 let. Přijal nás velmi srdečně, otevřeně dával najevo, že nás rád vidí a že je mu známo, odkud přicházíme, jaká je naše země či národ, kladl nám otázky, které jsou při prvním setkání lidí obvyklé... Vládce, který je zároveň nejvyšším lamou, je hrdý na svou mírnost a laskavost, pro něž je vysoce vážen, avšak málo obáván. Lidé chválí také jeho střídmost – nikdy nejí maso ani rybu či rýži – živí se ovocem a mlékem. Předmětem obdivu se stal také proto, že nedlouho před tím, než jsme sem přišli, strávil celé tři roky v odloučení. (Pobyt v odloučení zahájil Ngawang Namgjal v roce 1623, SV). Žil uprostřed hor v osamělé chatrči stojící na vrcholku vysokého skaliska, kde nikoho nevidal a také nikdo nemohl spatřit jeho. Z chaty byla spuštěna dolů dvě lana, k nimž mu lidé přivazovali koše s potravou a on je vytahoval vzhůru, aniž na někoho promluvil. Jak nám řekl, zaměstnával se hlavně modlitbami, ve zbylém čase vyráběl různé předměty. Jeden z nich, snad ten nejlepší, nám ukázal – byla to tvář božstva vyřezávaná ze světlého santalového dřeva, nevelká, ale překrásně vypracovaná. Na toto své umění je vládce velmi hrdý, je ale rovněž uznáván jako malíř a literát.

Na vysvětlenou, proč se zdržuje ve stanu v horách, a nikoli v sídelní pevnosti či klášteře, žabdung Portugalcům sdělil, že „obyvatelé Bhútánu ho pravidelně zvou do svých vesnic, aby mu předali dary (dobytek, koně, vlnu, tkaniny), které jsou hlavním zdrojem panovníkových příjmů. Proto se vždy utáboří se stovkou svých lamů tam, odkud lze snadno dojít do co největšího počtu vesnic. Horalé z odlehlých oblastí pak přinášejí dary přímo do žabdungova ležení“.

Z očitého svědectví Portugalců také víme, že si vládce Bhútánu pěstoval plnovous dosahující až k pasu a dlouhé vlasy, které obvykle nosil zahalené hedvábím a předváděl je pouze při slavnostních příležitostech, jako například tehdy, když přijal oba jezuity. „Jeho vlasy jsou dlouhé téměř 2 lokte a zdá se, že je na ně hrdý, nosí je jako odznak svého majestátu. Sdělil nám však, že si je oholí, jakmile bude mít syna, který po něm převezme vládu.“ Tato pozoruhodná poznámka otce Estevãa,

je jedinou zmínkou o tom, že vládce snad usiloval o zplození následníka vlastní krve, aby se země po jeho smrti vyhnula pátrání po vhodném „převtělení“. Z pozdějších pramenů je známo, že Ngawang Namgjal se roku 1631 (4 roky po návštěvě Portugalců) syna dočkal, rok poté si skutečně vlasy oholil a nadále nosil tonzuru jako ostatní lamové.

Dzongy a správa země

Nejvýraznější připomínkou žabdungovy vlády jsou majestátné stavby, které se vypínají nad každým větším údolím a z nichž je Bhútán ovládán dodnes. Rozlehlé sídelní pevnosti zvané *dzongy*, jež sloužily jako náboženská i správní střediska, buď dovaly již v několika uplynulých staletích v západním Bhútánu lamové řádu Lhapakagjü. Pro žabdunga byl systém dzongů ideálním řešením bezpečnostní situace v zemi a zajišťoval rovněž účinnou správu země.

K nejstarším náleží Sintoka dzong vybudovaný roku 1629 na dolním konci údolí Thimphu, sloužící jako opevněný klášter a žabdungovo osobní sídlo. Bylo z něj také možno kontrolovat důležitou cestu mezi Thimphu a Punakhou. Dodnes stojí pevnost Punakha vybudovaná roku 1637 i Železný dzong severně v údolí Thimphu (1641). Roku 1638 byla mezi řekami Mo-čhu a Dang-čhu jižně od Punakhy založena pevnost Wangdü Phodang, roku 1641 vznikl na místě kláštera ze 13. století Tašičo dzong. K předním žabdungovým stavbám patří rovněž Punakha dzong vystavěný roku 1637, jenž se stal místem jeho poslední odpočinku. Stojí na soutoku řek Mo-čhu a Po-čhu (Otec a Matka) a jeho jednotlivé budovy bývaly propojeny železnými řetězovými mosty. Dvojí nádvoří chránilo zhruba 80 stop (25 metrů) vysoké opevnění. Pevnost, do níž bylo možno vstoupit jedinou branou přístupnou pouze po příkrém, 7 metrů (20 stop) vysokém, snadno odstranitelném dřevěném schodišti, byla právem považována za nedobytnou. Kontrolu nad celým západním Bhútánem, který byl politickým a kulturním srdcem země, si žabdung zajistil vybudováním velké pevnosti v údolí Paro. Dzong vznikl roku 1645 přestavbou starší pevnosti tak, aby v případě invaze z Tibetu mohl být sídlem silné vojenské posádky. Dalšími články obranného řetězu byly menší pevnosti

Toto je pouze náhled elektronické knihy.
Zakoupení její plné verze je možné v
elektronickém obchodě společnosti eReading.